

Egyetemes tudás és nemzeti múlt
A könyvtár mint épülettípus a 19. században
[Nyitott Napok, 2017. december 6. – összefoglalás]

Az előadásban a könyvtár mint speciális épülettípus kialakulását mutattam be. Az antik (Alexandria, Ephesos) és középkori (St Gallen), valamint a jeles reneszánsz példák (Cesena, városi könyvtár; Firenze, Bibliotheca Laurenziana) után az újkori könyvtárak csoportjait és azok jellegzetességeit vettem sorra.

A 17–18. századi kolostori könyvtárak gazdag belső díszítése (kifestése) utal a könyvtár által őrzött tudásra, és annak társadalmi, egyházi szerepére (Melk, bencés apátság könyvtára; Eger, líceumi könyvtár). A korszak többnyire magánalapítású világi könyvtárainál figyelhető meg először, hogy az alaprajzzal és az építészeti struktúrával utalnak a könyvtár által képviselt egyetemes tudásra. Sok esetben ugyanis egy olyan építészeti formát választottak a könyvtárépületek számára, amely önmagában a teljességet, a tökéletességet fejezi ki. Ez a centrális forma: a szabályos sokszögű vagy kör alakú, boltozott tér. A műfaj kiemelkedő példái közül az oxfordi *Radcliffe Camera*-t (J. Gibbs, 1737–1749), a wolfenbütteli *Herzog August Bibliothek* régi rotundáját (Hermann Korb, 1706–1710) és egy magyar példát, a marosvásárhelyi *Teleki Téka* centrális tervét (Ugrai László, 1797k.) mutattam be. A teljességet idézi az építészeti forma mellett a belső kifestés is. Ezért kerültek a 18. századi, majd később a 19. századi könyvtártermek mennyezetére az égbolt csillagai.

A 19. század könyvtárépítészete tovább élte a centrális formát. Ennek példái a *British Museum* könyvtára, a washingtoni *Library of Congress*, az ottawai parlamenti könyvtár és egy jeles magyar emlék, a *Műegyetem* központi könyvtára. A 19. század könyvtárépítészetében a szimbolikus utalások helyett a funkcionális szempontok kerültek előtérbe. Miként más épülettípusok (csarnokok, pályaudvarok, áruházak, raktárak) esetében, a könyvtáraknál is a formai szempontból legtökéletesebb, és a célnak leginkább megfelelő épület létrehozása volt a cél. Ezt különböző kortárs és történeti könyvtárépületek tanulmányozásával és az ideális formák kiválasztásával kívánták megalkotni, melynek során kialakult a modern igényeknek megfelelő könyvtártípus, világos, tágas olvasóteremmel, tűzbiztos, sok esetben tömbösített és az alsóbb szinteken elhelyezett könyvraktárral és gyors közlekedést lehetővé tevő térkapcsolatokkal, folyosókkal.

A 19. századi könyvtárterek létrehozásában a mérnöképítészetnek kiemelkedő szerep jutott. Ez elsősorban vas és acél szerkezetek, valamint hatalmas – felülvilágító – üvegfelületek alkalmazását jelentette. A használók csoportjai felől tekintve a 19. századi könyvtárépületekre, megkülönböztethetünk magán, részben nyilvános és teljesen nyilvános könyvtárakat. Az előbbi funkcionális szempontok és azok építészeti megvalósításának mértéke úgy tűnik, összefüggésben volt a nyilvánosság mértékével. Míg a magán (főúri) könyvtárak mérnöki újításokat alig-alig alkalmazó historikus terek voltak (például Nádasdladány, Nádasdy kastély, 1873; Bp., Karácsonyi palota, 1853), a részben nyilvános egyesületek könyvtártereiben láthatunk vas támaszokat, raktárrendszereket (például Bp., Nemzeti Kaszinó könyvtára; Bp., Egyetemi Könyvtár).

A 19. századi egyházi könyvtárak egyrészt őrizték a komplexitás megidézésének 18. századi hagyományát, másrészt használták koruk építészeti tapasztalatát (például Pannonhalma,

bencés főapátság könyvtára; Zirc, ciszterci apátság könyvtára; Sárospatak, református kollégium könyvtára).

Egy jellegzetesen 19. századi könyvtártípus, a nyilvános városi könyvtár esetében a funkcionális szempontok váltak elsődlegessé. A gazdag emlékanyagból többek között a párizsi *Bibliothèque Nationale*, a New York-i *Public Library* vagy a Baltimore-i egyetemi könyvtár hatalmas vas-üveg olvasótermeit érdemes említeni.

A 19. századi könyvtárépítészet másik jellegzetes eleme a nemzetállamok kialakulásával kapcsolatos. A század elején létrejöttek azok a gyűjtemények, amelyek a közös kulturális gyökerek és a közös nyelv által meghatározott szimbolikus közösség számára az identitásképzés részeként működtek. Ilyen gyűjteményként határozta meg Széchényi Ferenc saját könyvtárát, amely a magyar nemzeti könyvtárnak és a Nemzeti Múzeumnak lett alapja. A gyűjtemények elhelyezésére szolgáló épületek és azok terei a speciális, nemzeti jellegre nem reflektáltak. Miként a kor más, a nemzet öndefiníálásához kapcsolódó intézmények otthonaiban a nemzeti jellegre való utalás nem az építészeti kialakításban, hanem a dekorációban jelentkezett (például Vigadó, Országház, Magyar Tudományos Akadémia), akként az utóbbi két intézmény könyvtárában a nemzeti jelleget tudósporték galériája teremtette meg.

Összességében a 19. századi könyvtárépítészetben annak funkcionalitásra törekvését és egyfajta tökéletes könyvtárépület létrehozását érdemes hangsúlyozni, amelyben a mérnökipítészetnek kitüntetett szerep jutott. Látnunk kell azt is, hogy a nemzeti önkép megteremtésében meghatározó szerepet játszó nemzeti intézmények otthonaiban, valamint a gyűjtemények elhelyezésére szolgáló terekben nemzeti építészeti formák nem jelentek meg, a nemzeti jelleg csak a dekorációban jelentkezett.

Válogatott irodalom

- Pevsner, Nicolaus, Libraries. In. Uő., History of Building Types, 1955. 91–110.
- Berlász Jenő, Az Országos Széchényi Könyvtár története, Bp., 1981.
- Orbán János, Bécestől Székelyudvarhelyig. Támpontok Ugrai László munkásságának valós értékeléséhez. In. Fundálók, pallérok, építészek Erdélyben. Kolozsvár, 2017, 91–157.
- Papp Gábor György, The Houses of the Library of the Hungarian Academy of Sciences between 1827–1988: The Architectural Profile of an Institution. (MTAK konferencia ea. 2017., megj. előtt)
- Csáki Tamás, Egyetemi Könyvtár. In. Csáki T – Hidvégi V. – Ritoók P. (szerk.), Neoreneszánsz építészet Budapesten. Kiállítási katalógus, Bp., 2008, 38–40.
- Illés György, Mesélő könyvtárak, Bp., 1984.
- Fekete Gézáne (szerk.), Évszázadok kultúrája a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában, Bp., 1988.

[Papp Gábor György]